

SJEME ZLA: UVOD U STUDIJE TERORIZMA

Bilandžić, Mirko (2014) *Sjeme zla: uvod u studije terorizma*. Zagreb: Despot Infninitus – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 400 str.

Sjeme zla: uvod u studije terorizma nova je knjiga Mirka Bilandžića, nastala u okviru istraživačkog projekta Vojna kultura i identitet OSRH Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ovim djelom autor je uspješno proširio i nadogradio svoju knjigu *Sjeme zla: elementi sociologije terorizma* (2010) te dao novi obol multidisciplinarnom, ali ipak primarno sociološki utemeljenom objašnjenju terorizma i socijalno-znanstvenom razumijevanju uzroka, oblika i posljedica koje ovakvo djelovanje ima unutar društvenog univerzuma današnjice. *Sjeme zla* je sistematično realizirana i iscrpno faktografski potkrijepljena knjiga u kojoj je evidentan autorov dugogodišnji znanstveno-istraživački i profesionalno-praktični rad na području sigurnosti i terorističkog djelovanja. Naime, knjiga pruža i teorijsko i praktično utemeljenje onoga „terorističkog u društvenom“ i „društvenog u terorističkom“, odnosno društvenu eksplanaciju kompliciranih sociopolitičkih odnosa koji uzrokuju i reproduciraju terorističko djelovanje već više od dva stoljeća.

Osnovna teza, bazirana na društvenoj uvjetovanosti terorizma, evidentna je već u predgovoru u kojem autor navodi da je terorizam suvremeno zlo čije je sjeme posijano u ukupnim sociopolitičkim odnosima i procesima. Ova polazišna točka izvrsno obuhvaća srž onoga što autor u nastavku razrađuje i kontekstualizira u devet tematski povezanih ali nezavisnih cjelina, popraćenih iscrpnom bibliografijom, popisom kratica te kazalom imena i pojmova.

Prvo poglavlje „Terorizam i nacionalna sigurnost“ daje uvid u nužnost rekonceptualizacije sadržaja i sfere interesa nacionalne sigurnosti s klasičnog poimanja kroz prizmu vojnih ugrožavanja prema multidimenzionalnim pristupima koji uključuju i koncept društvene sigurnosti. Pritom koristi različite teorijske perspektive (teorije moći, teorije sukoba i koncept sigurnosne dileme), koje olakšavaju eksplanaciju fluktuirajućeg fenomena terorizma koji je pokazao iznimnu sposobnost destabilizacije međunarodnog poretka. Autor potom razlaže odnos sigurnosti i terorizma uvodeći koncept društva rizika (Beck) jer današnje je društvo prožeto nesigurnostima, a sigurnosnu praksu više ne karakterizira izbjegavanje rizika već permanentno upravljanje istima. U takvim uvjetima, sigurnost je moguće promatrati kroz diskurzivni pristup u okvirima kojega ona predstavlja govorni čin kojim elite određuju što je sigurnost, postavljajući terorizam kao sekuritiziranu prijetnju koja zahtijeva hitnu akciju izvan državnih standardnih političkih procedura. Kao primjer navodi američki „rat protiv terora“, koji je doveo do „teroriziranja teroriziranih“ i „teroriziranja terorizma“ podrivajući temelje na kojima je država izgrađena, a sve pod obolom neodređene prijetnje u budućnosti.

Drugo poglavlje „Povijest terorizma: od poželjnog državnog do nepoželjnog antidržavnog djelovanja i natrag“ daje koncizan i temeljit prikaz geneze shvaćanja i obilježja, te opsega i ciljeva upotrebe terora i terorizma radi ostvarenja političkih ciljeva. Iako začeci

terorizma datiraju daleko u povijest (zeloti u 1. stoljeću, haridžije u 7. stoljeću i asasini od 11. do 13. stoljeća), pravu kompleksnost ovog fenomena autor nam predstavlja interpretiranjem začaranog kruga razumijevanja terorističkog djelovanja od društveno poželjnog, nužnog za konsolidaciju vlasti u okvirima Francuske revolucije, do nepoželjnog antidržavnog koje je započelo s anarhističkim pokretima unutar europskih previranja u 19. stoljeću. Autor zaključuje da se u svakoj sljedećoj fazi terorizam dodatno zakomplicirao i transformirao od sredstva revolucionarne borbe za preuzimanje vlasti, preko poželjnog instrumenta vlasti u okviru totalitarnih ideologija i instrumenta nacionalističkih pokreta i antikolonijalne borbe do modernog terorizma, u kojem raste značaj nacionalnog pitanja kao povoda za terorizam, i međunarodnog terorizma. Poseban naglasak se u suvremenom svijetu stavlja na dominaciju terorizma s vjerskim obilježjima, koji instrumentalizira i militarizira religiju zbog ostvarenja političkih ciljeva. Na kraju autor naglašava ambivalentnost terorizma: danas je s jedne strane onaj nepoželjan protudržavni, a s druge je državni terorizam o kojem se malo govori iako je utkan u sve strategije za suzbijanje terorizma. Primjerice, kroz sintagmu „rat protiv terora“ terorizam je ponovno postao poželjan oblik djelovanja.

U 3. poglavlju „Pojam i sadržaj terorizma: pluralizam značenja ili zašto terorizam nije moguće definirati?“ Bilandžić daje dubinsku analizu problema nepostojanja jednoznačnog određenja terorizma i generičke definicije zbog toga što se primarno generira iz političkog područja pa je definicija ovisna o političkim interesima – državna vlast ima monopol nad definiranjem i etiketiranjem određenog ponašanja kao terorističkog. Ipak, svi se slažu da je primjena terora, odnosno nasilja kao sredstva za ostvarenje političkih ciljeva temeljna značajka terorizma, ali se ne smije

zaboraviti da je u osnovi terorizma uvijek teror, dok svaki teror ili nasilje nije nužno terorizam. Upravo je sveobuhvatno neslaganje oko definiranja pojma jedan od njegovih izvora moći, ali i uvod u niz paradoksa, a autor zaključuje poglavlje s onim najznačajnijim, koji počiva na ideji da teror onemogućuje rješavanje političkih problema iz kojih se terorizam generira, a koje bi trebala riješiti politika koja je svojim djelovanjem uzrokovala pojavu toga djelovanja.

U 4. poglavlju „Terorizam kao predmet znanosti, teorija i teorijskih perspektiva: znanstvena discipliniranost terorizma“ autor govori o porastu značaja terorizma u okviru sigurnosnog sektora. To za sobom povlači i potrebu za nepristranim teorijskim i empirijskim istraživanjima te objektivnim analizama terorizma, koji je postao predmet niza znanstvenih disciplina. Sociologija bi pritom trebala imati primat jer je terorizam uvijek udar na društvo i društveni poredak, a učinci terorizma imaju socijalne posljedice, odnosno sociologija shvaća da je terorizam socijalni konstrukt (A. Turk). Kao logičan nastavak na 3. poglavlje, u kojem je utvrđeno da ne postoji generička definicija terorizma, Bilandžić zaključuje da ne postoji ni opća teorija terorizma. Unatoč tome, neki teorijski multidisciplinarni pristupi mogu unaprijediti znanja o terorizmu (npr., teorije moći, teorije sukoba, teorije društvenih pokreta, organizacijske teorije, teorije relativne deprivacije/strukturnog pritiska, teorije racionalnog izbora, komunikacijske teorije, teorije socijalne distance/društvene geometrije, teorija socijalnog identiteta). Poglavlje završava uvidom u kritike povezane s politiziranošću studija terorizma i njihovom znanstvenom nedorečenošću zbog koje se one ne mogu promatrati kao tipična znanstvena disciplina i zaokruženo znanstveno područje koje posjeduje vlastito teorijsko i metodološko utemeljenje, nego kao suodnos koji djeluje u međuprostoru akademije, države i medija

i ima nizak stupanj autonomije te krhke i popusne granice.

Peto poglavlje „Temeljna obilježja terora, terorista i terorizma” bavi se sociopolitičkim i sociopsihološkim pitanjima motivacije za terorističko djelovanje i donosi iscrpnu analizu relevantnih autora na ovom području. Zaključuje da je terorizam odgovor na krize i nezadovoljstvo određenim političkim, socijalnim, ekonomskim, ideološkim i religijskim fluktuacijama, usmjeren na ostvarivanje političkih ciljeva nasilnim sredstvima, a pritom koristi kohezivnu snagu terorističke grupe (bimodalna simetričnost), inovativnost, kreativnost i adaptabilni *modus operandi*. Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da su teroristi mentalno zdravi ljudi, da ne postoji jedinstven personalitet terorista te da postoje različiti motivi i utvrđena načela i vrijednosti koje ih usmjeravaju prema terorizmu, što njihovu motivaciju čini racionalnom pa ju je moguće promatrati unutar sociološkog koncepta aksiološke (vrijednosne) racionalnosti. Autor se referira i na motivaciju organizacije za koju navodi da je uvjetovana individualnim, socijalnim i političkim kontekstom, odnosno posjeduje zaseban *mind set* koji determinira način na koji percipiraju svijet i način na koji će unutar njega djelovati. Kompleksnost djelovanja terorističkih organizacija i posljedični pokušaji eliminiranja terorizma još više dolaze do izražaja kada autor razmatra razliku između vidljivih i izravnih ciljeva (terora), koji su sekundarni, te nevidljivih i neizravnih ciljeva (terorizma) koji su primarni i podrazumijevaju postizanje političkih promjena, što je ultimativni cilj terorističkog djelovanja.

Poglavlje „Teroristički akti”, iako je najkraće, bogato je statističkim faktima koji čitatelju razjašnjavaju fluktuaciju i eskalaciju terorističkog djelovanja te njegovu aktualnost u današnjem sociopolitičkom kontekstu. Naime, od 1970. do 2013. na godišnjoj razini je broj terorističkih akata porastao za dvadeset

puta, po broju izvršenih terorističkih akata dominiraju južna Azija te Bliski istok i sjeverna Afrika, a najčešće taktike su bombaški/eksplozivni napadi, zatim oružani napadi i atentati, koji ukupno čine 85% svih izvršenih akata, dok su najčešće mete civili i civilne institucije te gospodarski objekti, što autora usmjerava na pitanje o transformaciji meta terorističkih napada s „političkih” na gospodarske i civilne.

Sedmo poglavlje „Tipologija terorizma” je najopširnije i u njemu autor prvo analizira državni terorizam, često zanemaren u *mainstream* literaturi, iako, povijesno promatrano, predstavlja prevladavajući oblik terorističkog djelovanja: njime su se kroz protupobunjeničko i protuobavještajno djelovanje koristili (što je uvelike potkrijepljeno primjerima) totalitarni i nedemokratski režimi, ali i demokratske države, što ga povijesno, kontekstualno, utilitarno i instrumentalno-racionalno čini univerzalnom formom državnog djelovanja. Kao važan *modus operandi* Bilandžić razmatra i dosege atentata, jednoga od najstarijih oblika terorizma, koji do danas nije izgubio na značaju, a predstavlja čin u kojem žrtva nije primarni cilj već služi kao generator straha i šoka među širom, ciljnom populacijom. Kroz prikaz studija slučaja Hezbolaha, Hamasa i Oslobođilačkih tigrova tamijske domovine obrađen je i jedan od danas psihološki najrazornijih modusa terorizma – samoubilački terorizam. Samoubilački terorizam je strateški, instrumentalno i aksiološki racionalni akt – planiran, koordiniran i logičan način za ostvarivanje političkih ciljeva organizacije, koji se mora promatrati multikauzalno, tj. na individualnoj i organizacijskoj razini te razini okoline. Na kraju autor predstavlja suvremene, još uvijek aktivne terorističke organizacije, koje su se adaptirale socijalnom kontinuumu unutar kojega djeluju i pokazale da je terorizam uspješna strategija za zadovoljavanje parcijalnih, procesnih ili konačnih ciljeva organizacije unutar političke sfere. U okviru

političkog islama autor nas uvodi u slučajeve Al Qaide, Hamasa, Hezbolaha i ISIL-a, kao predstavnika sekularne islamske terorističke organizacije analizira Fatah, slučajevi Irske republikanske armije i Baskijske domovine slobode predstavljaju europske organizacije, dok Afrički nacionalni kongres predstavlja uspješno ispunjenje političkih ciljeva.

U 8. poglavlju „Protuterizam: državna (ne)efikasnost, hipokrizija međunarodnog poretka ili ‘borba protiv terorizma stvara teroriste’“ autor se fokusira na nacionalne i međunarodne protuterističke strategije, koje definira kao neefikasne zbog primarne usmjerenosti na borbu protiv terora (nasilja), čime generiraju novo nasilje i postaju sastavnim dijelom fenomena terorizma umjesto da se fokusiraju na eliminiranje terorizma uklanjanjem njegovih uzroka. Kao posljedica politiziranosti, na međunarodnoj razini ne postoji konsolidacija oko općeg određenja terorizma, te klasifikacija terorističkih organizacija, pa ne postoji jedinstvena provedbena sigurnosna i protuteristička politika, a primjer za to je sigurnosni model Europske unije. Na primjeru američkog protuterističkog odgovora propituje diskrepanciju, u kojoj su se našle suvremene demokratske države, između pokušaja zaštite svojih temeljnih vrijednosti i ograničavanja istih korištenjem sigurnosnih instrumenata u borbi protiv fenomena koji je iznimno adaptabilan i koji se nalazi u „sivoj zoni“ između politike i rata, ostvarujući inicijalne ciljeve time što narušava normalitet ukupnog društvenog i političkog realiteta.

Koristeći IEMP model moći Michaela Manna, u posljednjem poglavlju „Umjesto zaključka: terorizam i moć država – restrukturiranje društvene moći“ autor vješto sumira i primjenjuje teze iznesene u knjizi kako bi prikazao da je terorizam iskaz moći te da je sposoban proizvoditi namjeravani i očekivani efekt u odnosu na države i društvene grupacije, dovodeći u pitanje moć države u okviru

sva četiri elementa ili izvora moći države analiziranih iz perspektive ovoga modela. Terorizam utječe na političku moć (pokazao se kao uspješna politička strategija), na gospodarsku moć (dovođenjem u pitanje legitimiteta vlasti dovodi u pitanje stabilnost političkog, a posljedično i gospodarskog rasta i blagostanja), na vojnu moć (vojska je neefikasna u borbi protiv terorizma koji se nalazi na razmeđu politike i rata), kao i na ideološku moć jer terorističke organizacije posjeduju tzv. meku moć, sposobnost oblikovanja preferencija članova društva. Bilandžić navodi da terorističke organizacije posjeduju sva četiri izvora moći, zbog čega predstavljaju izazov državnoj moći, a svoje ciljeve nastoje ostvariti kao organizirana društvena grupacija koja djeluje unutar asimetričnog odnosa u kojemu je ukupna moć na strani države.

Upravo zbog sistematičnosti i široke palete teorijske i faktografske materije, kroz devet cjelina s iscrpnim fusnotama, tabličnim i grafičkim prikazima te bogatom bibliografskom građom, čitatelju je pružena teoretsko-konceptualna okosnica za daljnje razmatranje terorizma kao sveobuhvatnog fenomena ili bilo kojeg njegovog aspekta. Važno je naglasiti da je ovo prva knjiga na hrvatskom jeziku u kojoj čitatelj može pronaći cjelokupnu građu o studijama terorizma, a pisana je jasnim i pristupačnim stilom zbog čega je idealna literatura za studente i znanstvenu zajednicu, ali i za širu publiku. Britkim analitičkim pristupom i detaljističkim stilom pisanja postavlja krucijalna pitanja i demistificira terorizam kao socijalni konstrukt, čija motivacija proizlazi iz racionalnosti nasilnog djelovanja unutar asimetričnog sukoba, a ciljeve nastoji ostvariti unutar promjenjivog političkog kontinuuma. Osim što pruža deskriptivne i eksplanatorne uvide u multidisciplinarnu kompleksnost terorizma, vrijednost knjige proizlazi i iz ponuđenih smjernica za redefiniranje nacionalnog sigurnosnog okvira u uvjetima društva rizika

---

te pokušaju prikupljanja znanja o terorizmu za neko buduće uspostavljanje zasebnih studija terorizma. Može se reći da *Sjeme zla: uvod u studije terorizma* predstavlja instrument za razumijevanje terorističkog djelovanja putem komplementarnih cjelina koje dinamično i pre-

gledno obrađuju teorijsku i empirijsku građu fenomena čija kompleksnost i zastrašujući efekt uvelike proizlaze iz njegove nepredvidive budućnosti.

Aleksandra Grubić